

ВІДГУК

офіційного опонента

**кандидата педагогічних наук, доцента кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти Факультету психології, соціальної роботи та
спеціальної освіти**

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Хомик Тетяни Василівни

**на дисертаційну роботу Долженко Світлани Георгіївни на тему:
«Формування усного мовлення дітей старшого дошкільного віку з темпо-
ритмічними труднощами»,**

поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії

в галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

зі спеціальності 016 Спеціальна освіта

Актуальність теми дисертації.

Модернізація сучасної системи спеціальної та інклюзивної освіти в Україні вимагає докорінного переосмислення класичних методологічних підходів до корекційно-розвиткового супроводу дітей із труднощами мовленнєвого розвитку. Особливої актуальності це питання набуває під час розроблення технологій подолання темпо-ритмічних порушень, одним із різновидів яких є заїкання. У цьому контексті дисертаційна робота Світлани Георгіївни Долженко є надзвичайно своєчасною, що зумовлено об'єктивними соціокультурними змінами та чітко вираженою тенденцією до зростання кількості дітей дошкільного віку із розладами темпо-ритмічної організації мовленнєвої діяльності. У час нинішніх кризових умовах така негативна тенденція посилюється дією хронічного психоемоційного стресу, високим рівнем загальної тривожності дитячого населення та безпосереднім дестабілізуючим впливом воєнної ситуації в Україні, яка виступає потужним тригером дезорганізації як нейродинамічних процесів, так і мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку загалом.

Старший дошкільний вік обґрунтовано визначено в дисертації як сензитивний період для становлення усного мовлення, й водночас, як етап підвищеної вразливості до емоційних навантажень. Несвоєчасна діагностика судомних запинок, затинань, порушень просодичної організації мовлення, або неефективність корекційно-розвиткового впливу у цей період призводять до закріплення стійких патологічних стереотипів. Патологічна зміна темпу мовлення (його уповільнення або прискорення) у поєднанні зі зниженням самоконтролю й концентрації уваги, а також супутніми дисфункціями загальної й артикуляційної моторики, не лише ускладнює комунікацію дитини дошкільного віку, а й призводять до формування вторинних труднощів у вигляді логофобії, комунікативної тривожності, зниження навчальної продуктивності та соціальної дезадаптації.

Водночас авторка додатково обґрунтовує актуальність дослідження наявністю певних суперечностей на практичному рівні. Нині в Україні триває модернізація та реорганізація мережі закладів дошкільної освіти компенсуючого типу, що супроводжується скороченням спеціалізованих логопедичних груп для дітей із темпо-ритмічними труднощами. Як наслідок, більшість з них інтегруються в інклюзивний простір, де фахівці (зокрема вихователі та вчителі-логопеди) відчують брак системного й міждисциплінарного інструментарію для надання якісної корекційно-розвиткової допомоги. Наявні в українській логопедичній практиці методики подолання темпо-ритмічних труднощів (зокрема заїкання) нерідко мають симптомний чи фрагментарний характер і переважно розраховані на дітей шкільного віку. Зазначене вище ще раз вказує на недостатню кількість методичних розробок з окресленої проблеми саме для дітей дошкільного віку.

У зв'язку із означеним, науковий пошук Світлани Георгіївни Долженко, спрямований на створення цілісної інтегративної функціонально-системної моделі формування усного мовлення, що поєднує логопедичний, нейропсихологічний, психолінгвістичний, когнітивний та емоційно-вольовий

блоки, є надзвичайно своєчасним, теоретично виправданим та практично значущим для сучасної логопедії.

Ступінь обґрунтованості використання методів, результатів та основних положень дисертації.

Структура і зміст дисертаційного дослідження С. Г. Долженко характеризуються логічним послідовним викладом матеріалу, узгодженістю та концептуальною завершеністю, що забезпечує послідовне розкриття заявленої проблеми, досягнення мети і завдань дослідження. Дисертація складається з анотацій українською й англійською мовами, переліку публікацій здобувачки, вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

Перший розділ дисертаційного дослідження *«Теоретичні аспекти формування усного мовлення дітей старшого дошкільного віку з темпо-ритмічними труднощами»* висвітлює теоретико-методологічний аналіз проблеми формування усного мовлення дітей старшого дошкільного віку з темпо-ритмічними труднощами з точки зору логопедії, спеціальної психології, нейрофізіології та психолінгвістики. Авторка описала сутність поняття «темпо-ритмічні труднощі», як складне функціональне утворення; визначила, що розлади координації дихального, фонаційного та артикуляційного апаратів призводять до судомних явищ і збоїв у ритмічній структурі мовлення. Це, своєю чергою, негативно позначається на становленні всієї мовленнєвої діяльності – від фонетико-фонематичної складової до зв'язного мовлення. Обґрунтованість основних тверджень першого розділу забезпечується глибоким аналізом психолінгвістичних та фізіологічних механізмів формування мовлення в старшому дошкільному віці як сензитивному періоді. Дисертантка довела, що труднощі темпо-ритмічної організації є комплексним порушенням, яке дезорганізує не лише плавність мовлення, а й внутрішнє програмування висловлювання, емоційно-вольову сферу та комунікативну поведінку дитини.

Другий розділ дисертаційного дослідження *«Організація емпіричного дослідження усного мовлення дітей старшого дошкільного віку з темпоритмічними труднощами»* представлений науково обґрунтованим діагностичним інструментарієм та описом процесу реалізації констатувального етапу дослідження. До його впровадження було залучено репрезентативну вибірку (загалом в експерименті брали участь 98 дітей дошкільного віку з КГ та ЕГ). Авторка розробила та апробувала критеріально-діагностичний комплекс, який дозволив оцінити: рівень сформованості фонетико-фонематичної, лексико-граматичної, просодичної складових та зв'язного мовлення; стан когнітивних процесів та емоційно-вольової сфери. Матеріали розділу містять якісний та кількісний аналіз результатів і дані статистичного порівняння за допомогою t-критерію Стюдента, що стало надійним для розроблення формувального етапу дослідження.

Третій розділ *«Розробка та експериментальна перевірка програми формування усного мовлення дітей старшого дошкільного віку з темпоритмічними труднощами»* презентує здобуток дослідження, який демонструє його наукову новизну та теоретичне значення. А саме, презентовано розроблені теоретико-методичні засади та зміст інтегративної функціонально-системної моделі формування усного мовлення дітей старшого дошкільного віку із заїканням. Авторкою успішно реалізовано міждисциплінарний підхід, що дозволило спланувати цілісну систему корекційно-розвиткового впливу на засадах комплексності, поетапності та емоційного комфорту. Ключовою перевагою запропонованої методики є те, що заїкання розглядається не як ізольоване порушення плавності мовлення, а як системні труднощі, що потребує одночасної оптимізації темпо-ритмічної організації, дихально-фонаційної координації, емоційної регуляції та комунікативної активності дітей старшого дошкільного віку.

Варто відмітити, що з метою реалізації всіх аспектів інтегративної функціонально-системної моделі Світланою Георгіївною було розроблено та апробовано програму формування усного мовлення у означеній категорії дітей.

Слід підкреслити, що оцінювання ефективності запропонованого впливу здійснювалося за шістьма визначеними критеріями, а саму програму підсилено диференційованою системою методичних рекомендацій для різних фахівців закладів дошкільної освіти. Переконливості результатам дослідження додає тривалість експерименту, який охоплював 9 місяців активного корекційно-розвиткового впливу впродовж 2024-2025 навчального року. Ефективність моделі беззаперечно доведено за допомогою порівняльного аналізу контрольного етапу дослідження, де в експериментальній групі (ЕГ) зафіксовано статистично значущу позитивну динаміку за всіма визначеними автором показниками.

Вагомим підтвердженням обґрунтованості результатів роботи є її практичне значення. Розроблена та апробована здобувачкою інтегративна модель корекційно-розвиткового впливу засвідчила можливість її впровадження в заклади дошкільної освіти. Представлений інструментарій може бути ефективно використаний у діяльності закладів дошкільної освіти (як спеціальних так і з інклюзією), інклюзивно-ресурсних центрах (ІРЦ), а також у процесі підготовки й підвищення кваліфікації вчителів-логопедів та спеціальних педагогів.

Таким чином, узагальнені висновки дисертації логічно впливають із результатів теоретичного й емпіричного аналізу, базуються на вагомому експериментальному матеріалі й повністю вирішують поставлені завдання, що засвідчує обґрунтованість, вірогідність та практичну цінність всіх наукових положень роботи Світлани Георгіївни Долженко.

Апробація результатів.

Апробація результатів формувального експерименту здійснювалася в закладах дошкільної освіти м. Київ та м. Одеса (ПЗДО «Академікс», ПЗДО «Республіка кідс», ПЗДО «Фанні файна», Одеський приватний ліцей «На перехресті», Одеський ЗДО «Ясла-садок» №106 комбінованого типу), а результатами проведеного дослідження доведено ефективність використання інтегративної функціонально-системної моделі формування усного мовлення

дітей старшого дошкільного віку із темпо-ритмічними труднощами. Висвітлені у дисертації наукові положення, висновки та методичні рекомендації, також пройшли відповідну апробацію на Міжнародному конгресі зі спеціальної педагогіки та психології (2025 р.), Всеукраїнських конференціях молодих вчених (2022, 2024, 2025 рр.) та на засіданнях відділу логопедії Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України у 2024–2026 рр.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях.

Основні положення та наукові результати дослідження Світлани Георгіївни Долженко викладено в 10 наукових працях, серед яких – 9 статей опубліковано у фахових виданнях України категорії «Б», 1 – у інших наукових виданнях України. Окрім того, представлено 4 публікації апробаційного характеру у вигляді тез доповідей на Всеукраїнських конференціях та Міжнародному конгресі зі спеціальної педагогіки та психології.

Особистий внесок здобувачки в опублікованих роботах полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні етіології та психолінгвістичних засад вивчення темпо-ритмічних труднощів (заїкання) у дітей, розробленні, моделюванні та впровадженні експериментальної інтегративної функціонально-системної моделі формування усного мовлення в означеній категорії дітей, а також концептуальних засад міждисциплінарної взаємодії фахівців закладу дошкільної освіти. Авторка самостійно проаналізувала емпіричні дані дослідження, узагальнила зарубіжний та український досвід використання технологій корекційно-розвиткового впливу, а також практично реалізувала програму формування усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із темпо-ритмічними труднощами.

Відповідність змісту анотації основним положенням дисертації.

В анотації дисертації Долженко С. Г. стисло представлено ключові положення, зміст, результати та висновки проведеного дослідження. В ній викладено ключові елементи наукового апарату, що відображають зміст мети,

об'єкту, предмету, завдань дослідження, положень наукової новизни та практичною значущості, а також загальних висновків. Відмінностей або суперечностей між анотацією та основним текстом дисертаційного дослідження не виявлено.

Зауваження та рекомендації щодо оформлення та змісту дисертації.

Даючи загальну позитивну оцінку результатам дисертаційного дослідження Світлани Григорівни, варто висловити окремі зауваження та побажання:

1. У першому розділі дисертаційного дослідження акцентовано увагу на заїканні як одного з найскладніших різновидів темпо-ритмічних порушень у дітей дошкільного віку. Проте, на нашу думку, варто було б ширше висвітлити вітчизняний та зарубіжний досвід дослідження інших форм темпо-ритмічних труднощів (зокрема клатерингу, брадилалії, тахілалії тощо), спираючись на джерела, наведені у списку використаної літератури. Це видається доцільним, оскільки, відповідно до офіційних аналітичних звітів Міністерства освіти і науки України та статистичних даних мережі інклюзивно-ресурсних центрів, чисельність дітей із такими особливостями мовленнєвого розвитку в останні роки суттєво зросла. Таке збільшення зумовлене тривалим перебуванням дитячого населення в умовах хронічного психоемоційного стресу, викликаного кризовими ситуаціями (карантинними обмеженнями та воєнними діями в Україні);

2. Позитивно оцінюючи обсяг проведеної роботи щодо ґрунтовного опису змісту емпіричного дослідження усного мовлення дітей старшого дошкільного віку з темпо-ритмічними труднощами, висловлюємо зауваження щодо уніфікації поняттєвого апарату дисертації. У тексті підрозділів 2.1 та 2.2 (с. 75–105) наявна певна неузгодженість у використанні термінів під час опису процедури дослідження, де простежується змішування та взаємозаміна таких базових категорій, як «блоки», «критерії», «напрями» тощо, які застосовуються для характеристики складових експериментальної роботи. Зазначена понятійна неточність та розбіжність терміносистеми між окремими

підрозділами дещо ускладнюють цілісне розуміння загальної структури, логіки організації та безпосередньої реалізації емпіричного етапу дослідження;

3. У підрозділі 2.2 (с. 103) здобувачка зазначає, що на підготовчому етапі емпіричного дослідження було залучено 98 дітей старшого дошкільного віку з темпо-ритмічними труднощами (зокрема заїканням). Варто відмітити вагомий обсяг проведеної діагностичної роботи та спробу автора встановити кореляційні зв'язки між показниками стану усного мовлення й супутніми психолого-педагогічними характеристиками вибірки (с. 105). Проте вважаємо за доцільне висловити побажання щодо необхідності більш чіткого представлення узагальнених результатів якісного аналізу. Роботі б значно додало наукової ваги виокремлення та диференціація конкретних груп (або типологічних профілів) дітей за рівнями чи характером виявлених труднощів. Бажано було б почути ширше роз'яснення дисертантки стосовно того, як саме виявлені кореляційні залежності відобразилися на типології мовленнєвого дизонтогенезу у досліджуваних дітей;

4. У третьому розділі (підрозділ 3.1) дисертації здобувачкою запропоновано ґрунтовне науково-теоретичне обґрунтування інтегративної функціонально-системної моделі формування усного мовлення дітей старшого дошкільного віку з темпо-ритмічними труднощами. Водночас вважаємо, що виклад теоретичного матеріалу суттєво б збагатився і підсилився за умови візуалізації зазначеної моделі у вигляді схеми чи структурно-логічної матриці. Наявність такої графіки дозволила б ефективніше продемонструвати взаємозв'язок між її основними компонентами, чинниками, напрямками й методами корекційно-розвиткового впливу та підсилила б практичну цінність цього елемента роботи;

5. Варто звернути увагу на якість загального літературного редагування тексту дисертаційного дослідження. На жаль, у тексті роботи подекуди зустрічаються стилістичні огріхи, граматичні неточності, а також дрібні технічні й друкарські помилки (одруківки).

Загальний висновок про відповідність дисертації чинним вимогам.

Сформульовані зауваження та пропозиції мають дискусійний характер і жодним чином не применшують наукового внеску авторки. Вони спрямовані передусім на привернення уваги дисертантки до перспективних аспектів окресленої наукової проблеми.

Відповідно, дисертаційне дослідження Світлани Георгіївни Долженко на тему «Формування усного мовлення дітей старшого дошкільного віку з темпоритмічними труднощами» за актуальністю, новизною поставлених завдань та практичним значенням, обсягом проведених дослідів відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 року (зі змінами), а її авторка, Світлана Георгіївна Долженко, заслуговує присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта/Педагогіка зі спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Офіційний опонент:

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри спеціальної
та інклюзивної освіти
Факультету психології,
соціальної роботи та
спеціальної освіти Київського
столичного університету імені
Бориса Грінченка

